Plutarchus wie ym eyner seinen veyndt nutz Machen kan.

¶ Emser.

Welch man/myth veynden ist bestrickt/
Vnd sich nach dysem büchlein schickt/
Dem mögent veyndt offt nutzer seyn/
Dann frundt/alleyn mit blossem scheyn.

PLUTARCHUS

WIE YM EYNER SEINEN VEYNDT NUTZ MACHEN KAN

HOE MEN ZICH ZIJN VIJAND TEN NUTTE KAN MAKEN

1 5 1 9

vertaling:

Ruud Muschter
∴

Groningen

muschter@home.nl
www.archive.org

17 augustus 2015
herzien: 10 december 2018

INHOUDSOPGAVE

BRONVERMELDING

1519, Leipzig

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

http://www.zvdd.de/dms/load/met/?PPN=urn%3Anbn%3Ade%3Agbv%3A3%3A1-217395

http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/id/1000641

VD16 P 3726

http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:gbv:3:1-217395

HET DUITSE OMSLAG

Plutarchus hoe men zich
zijn vijand ten nutte
kan maken

Emser

Diegene / die bedrukt wordt door vijanden /
En zich naar dit boekje schikt /
Hem moge de vijand dikwijls meer tot nut zijn /
Dan vrienden / slechts met kale schijn

ARMAHIE
RONVMI
EMSER
[1]

[1] 'Het wapen van Hieronymus Emser'.

INLEIDING VAN DE VERTALER

Plutarchus, ca. 46 - ca. 120 n. Chr., was geschiedschrijver en filosoof, en invloedrijk politicus en diplomaat.

De oorspronkelijke titel van de verhandeling luidt: ‘De capienda ex inimicis utilitate’. Dit Leitmotiv zal zijn ingegeven door een uitspraak van Xenophon (komt in de tekst ter sprake).

Plutarchus is dit werk ongetwijfeld ingegeven op grond van zijn ervaringen in tal van belangrijke politieke kringen. Uit alles komt naar voren, dat hij een wijs en prudent man was, die liefdevolle raad gaf, en in zijn missies naar de buitenlandse bewindhebbers ongetwijfeld de zaak van zijn land grote diensten zal hebben bewezen.

Plutarchus werd in het Duits vertaald door Jeronymus Emser, 1477-1527, theoloog, en secretaris van de Hertog van Saksen. Hij bestreed Luther, die hem - naar aanleiding van het hierboven vertoonde familiewapen - de Bock-Emser noemde.

De Duitse vertaling wijkt in sterke mate af van de oorspronkelijke tekst. Ze moet dan ook eerder als een vrije impressie daarvan worden beschouwd, dan als een woordelijke vertaling.

De Duitse taal vertoont dezelfde verschijnselen als zovele werken uit die tijd. De grammatica is gebrekkig. Werkwoordsvormen in een gezegde ontbreken vaak deels. Sommige zinnen gaan naadloos in een volgende over, zonder afsluitende punt en nieuwe hoofdletter. Ook beginnen bijzinnen vaak als een geheel nieuwe zin, met een voegwoord. Een en hetzelfde woord wordt soms op meer dan één manier geschreven. De zinsstructuur is gebrekkig.

- - -

In het kader van Plutarchus’ visie is de volgende fabel leerzaam:

“Toen Hercules onder de goden werd opgenomen, betuigde hij allereerst zijn respect aan Iuno. De gehele Olympus stond verbaasd, en men maakte tegen hem de opmerking, dat het zijn vijand was, aan wie hij deze speciale aandacht schonk. ‘Niettemin’, antwoordde Hercules, ‘produceerden uitsluitend haar vervolgingen de prestaties door dewelke ik een plaats onder u verdiend heb.’ Het hemelse gezelschap keurde het antwoord van de nieuwe god goed, en Iuno was verzoend.”[2]

Ruud Muschter

[2] Gotthold Lessing, 1729-1781. Fabeln, Zweites Buch, 2. Hercules, 1759.

VOORWOORD VAN DE DUITSE VERTALER

Aan de gestrenge en zeer waarachtige Georg[3] von Wedebach[4], ’s lands rentmeester en hoofdman te Leipzig, biedt Jeronymus Emser zijn vlijtige, gewillige dienst aan. Gestrenge, waarachtige en zeer grootmoedige lijfheer en patroon: Plutarchus, de bibliothecaris van de keizer Trajanus, heeft dit boekje - hoe men zich zijn vijand ten nutte moet maken - aanvankelijk geschreven. Erasmus van Rotterdam heeft zeer onlangs uit Griekse letters Latijn gemaakt. Het lijdt geen twijfel, dat deze beide hooggeleerde mannen er niets anders in gezocht hebben dan - de ene Griek zijnde, en de andere Latinist - nut, eer en hulp. En omdat ik tot het gedijen en de bevordering van de algemene Duitse natie niet tot minder geneigd ben, en ook niet tot minder verplicht dan Plutarchus de Grieken, of Erasmus de Latinisten (hoewel dezen van elkaar verschillen), heb ik mijn best gedaan om het genoemde boekje voor alle Duitsers die begerig zijn om iets vreemds of nieuws te lezen, tot nut en hulp[5] te veranderen in de ons aangeboren frasering. Voor u en uw eerzame, deugdzame vrouwe des huizes geschreven ter nagedachtenis aan, en dankbaarheid voor veel ontvangen weldaden en vriendschap; u vriendelijk verzoekend zulks als dank van mij aan te nemen, want gij bevindt mij zowel gewillig, als schuldig, om u beiden passend een plezier te doen. Dit is gegeven op de woensdag na Nicolaas, Anno Domini 1519.

---

[3] “Gorigen”.
[4] In ‘The Statesman in Plutarch's Works: The Statesman in Plutarch's Greek and Roman Lives: Proceedings of the Sixth International Conference of the International Plutarch Society (2002)’, Nijmegen/C (Mnemosyne Supplements), april 2004, wordt gesproken over ‘Georg von Wedenbach’.
[5] “frommen”.

DE TEKST

Plutarchus tot Cornelius[6]

Ik vermoed, Cornelius, dat gij u heel wel een zachte wijze van regeren hebt voorgenomen, door dewelke gij allereerst het algemene nut van uw burgers in dezen wijs en goed voor ogen hebt, en dat gij u jegens hen die in de hun aangaande kwesties voor u verschijnen welgezind betoont, en het hun niet zwaar maakt. Het heeft echter de schijn, dat men eerder een land vindt waarin geen schadelijk of giftig dier woont (zoals men zegt over het eiland Creta), dan een gemeenschap die niet met afgunst doortrokken is en waar geen strijd wordt gevonden, waarop zich dan gewoonlijk gramschap en vijandschappen ontspinnen. En als dat al niet zo is, dan verwarren ons toch zo nu en dan zelfs vrienden onder elkaar, zodat wij van hun kant lieden op onze nek krijgen en tot vijandschap moeten komen. Hetgeen de zeer wijze man Chilo[7] ertoe brengt dat hij hem, die zich erop beroemt dat hij geen vijand heeft, antwoordt, dan hij dan ook geen vrienden zal hebben[8]. Daarom betaamt het naar mijn mening een verstandig man aan wie een voorschrift of geweld bevolen is, allereerst goed, dat hij er onder andere voor zorgt, dat hij ook goed op zijn vijand toeziet en hem goed behartigt, zoals Xenophontis[9] spreekt, waar hij zegt, dat een slim, verstandig man zich zijn vijanden goed ten nutte kan maken. Vandaar dat ik, van hetgeen mij al disputerend over

---

[6] Vermoedelijk betreft het Publius Cornelius Scipio, 236-183 v. Chr., Romeins veldheer en staatsman. Versloeg Hannibal in de IIe Punische Oorlog. Carthago werd tijdens de Punische oorlogen verwoest, die zich afspeelden tussen 264-164 v. Chr.

[7] Zeer waarschijnlijk Chilo van Sparta, ca. 6e eeuw v. Chr., een van de Zeven Wijzen van Griekenland.

[8] “kein frundt nit habẽ”. Het Duits geeft hier een dubbele ontkenning; niet ongebruikelijk in deze oude teksten.

[9] Lees: ‘Xenophon’, Grieks historicus en militair, ca. 430-354 v. Chr.

deze kwestie is ingevallen, een bloemlezing heb gemaakt, en aan u geschreven heb op de navolgende wijze.

Onze voorouders streden om geen enkele andere reden met de wilde dieren, dan om voor dezen veilig en ongedeerd te kunnen blijven, en waren daar zeer tevreden mee. Doch degenen die na hen zijn gekomen, hebben methoden gevonden om voor de genoemde wilde dieren niet alleen ongedeerd te blijven, doch ze zich ook ten nutte te maken en te gebruiken. Zij namen het vlees tot spijs; en wol tot kleding; melk en ingewanden tot artsenij voor menigerlei gebreken; en de huid en het vel om het lichaam te beschermen en te wapenen. Dus waar deze dieren er niet waren, moest de mens dikwijls zelf een dierlijk leven leiden, en halfnaakt en bloot gaan. Aangezien nu daarvan ook sommigen gevonden worden die, daarmee verzadigd, hun vijand geen schade willen berokkenen, en Xenophon zegt - zoals hierboven vermeld is -, dat diegenen die verstand hebben, ook nut en hulp aan hun vijanden ontlenen, mogen wij zulk een hoogberoemde leraar niet wel verwerpen, of ervan uitgaan dat hij zulks zonder reden geschreven heeft. Wij moeten daarentegen de kwestie nader beschouwen, en aangezien wij - ons leven lang - moeilijk zonder vijand kunnen zijn, dit nut ook bij hem leren zoeken. Een tuinman vermag niet een bepaalde wilde boom, noch een jager alle wilde dieren tam en edel[10] te maken. Niettemin hebben zij methoden bedacht hoe zij ze anders kunnen aanwenden. De zee is bitter en niet goed te drinken. Hij draagt evenwel vissen en schepen, en als iemand erop wil, dient het mensen, have en goed heen en weder te voeren. Een Satyrus (dat is een dier als een mens, behalve dan, dat het op alle vier poten en in de wilde wouden omgaat) zag ooit een vuur, en wilde dat omarmen en kussen. Daarop sprak Prometheus[11]: “Luister, jij bok, ik raad je dat niet aan, want jou is het

---

[10] “geschlacht”.

[11] Griekse godheid. Stal het vuur van de Olympische goden en schonk het aan de mensen, waarvoor hij zwaar werd gestraft.

stoutmoedige verboden. Het dient daar niet toe. Het is er om te schijnen en hitte te geven, en is voor alle kunsten en handwerken een instrument, voor wie het weet te gebruiken." Zo moeten ook wij proberen of wij een vijand (daar deze immers van nature schadelijk is en men niet goed bij hem kan komen) ergens bij kunnen aanpakken, of iets aan hem kunnen vinden dat ons ten goede gedijt. Want er zijn heel wat ergerlijke en akelige dingen, vooral die welke iemand overkomen, waaraan men niettemin nut en hulp kan ontlenen. Degenen bijvoorbeeld die met ziekte beladen of gebrekkig zijn, hoeven des te minder te werken. En zij die hard moeten werken, behouden des te langer hun gezondheid. Evenzo, wat heeft velen tot de school en hoge kunsten gebracht, anders dan door van huis te zijn verdreven of hun goederen kwijt te raken, zoals Crates[12] en Diogenes[13]. Zo ook Zeno[14], die - toen hij te horen kreeg dat zijn schip was vergaan en al zijn goederen verloren waren - sprak: "Geluk doet recht, en wil mij slechts met geweld tot de mantel, dat wil zeggen, tot de filosofie en de school brengen."[15] Er is dus geen kwestie zo kwaad, of men kan er wel iets goed aan ontlenen, wanneer men het weet te zoeken. Doch net zoals de dieren, die een goede, sterke maag hebben, alle gezond zijn, ook al eten ze slangen of schorpioenen, en sommige een zo felle aard hebben dat zij ook stenen en scherven verteren, zo zijn er ook diegenen die zo ziek en zwak zijn, dat zij nauwelijks wijn en brood kunnen verdragen. Zo kunnen ook de narren de vrienden niet goed verdragen. Diegenen echter, die verstandig en wijs zijn, weten niet alleen hun vrienden, doch ook de vijanden dermate te houden, dat zij er genot en hulp van hebben. Derhalve moet men allereerst, wat het allermoeilijkste

---

[12] Crates van Thebe, cynisch filosoof, ca. 365 - ca. 285 v. Chr. Uit mededogen met de armen zou hij zijn vermogen hebben weggegeven.

[13] Diogenes van Sinope, cynisch filosoof, ca. 405-323 v. Chr. Vrijwillig levend als bedelaar.

[14] Zeno van Elea, ca. 490 - ca. 430 v. Chr., Grieks filosoof.

[15] Hier zal het citaat eindigen.

is, op een vijand acht slaan, hetgeen mij het allernuttigste dunkt te zijn, wanneer men het op de keper beschouwt. Dat wil zeggen, dat uw vijand dag en nacht waakt, en ijverig waarneemt wat gij begint, om ergens een reden te kunnen vinden om u in een kwade reuk te brengen en te kleineren. Derhalve slaat hij goed acht op al uw doen en laten, en niet alleen op u, doch ook op al uw vrienden, dienaren en wie met u van doen heeft, tot wie hij door de scherpte van zijn ogen (al verbergt ge u voor hem ook achter stenen of bomen), dóórdringt zoals Linceus[16], om bij iemand te kunnen bemerken wat uw handel en bedoeling[17] is. Zulk een nabij en vlijtig toezicht hebben vrienden niet op ons, want wij zijn dikwijls ziek of sterven zelfs voordat zij het opmerken of naar ons toe komen. Dus onze vijand kan nauwelijks slapen vóór ons, want hij wil weten wat wij van plan zijn, en ervaart vaak eerder hoe het met ons gaat en hoe wij ons thuis met vrouw en kinderen gedragen, en hoeveel wij schuldig zijn, dan wijzelf. Want net zoals de gieren en raven slechts op het vuil afgaan, en daar veel eerder op aanvallen[18] dan op het verse vlees, zo haat hij ook de ander, en let hij veel meer op diens schande dan op diens deugd of goede werk. Is dat nu niet een opmerkelijk nut en dito hulp van uw vijand, dat hij u door zijn gevaarlijke toezicht ertoe brengt, dat gij uw leven goed in orde hebt, en niets moet doen of zeggen wat op u kan worden teruggevoerd, net zoals een zieke zich voor ongezonde spijs moet hoeden, welke hoede en zorg veel kwade gedachten in ons dempen? Tenslotte past het in ieder geval, de wens en intentie te hebben om met ijver en voorzichtigheid te leven. Want net zoals de staten die dicht aan de vijand grenzen - en dagelijks alert moeten zijn of de wapenen gereed moeten houden - veel zorgvuldiger zijn qua goede ordening en voorschrift, komen dus

---

[16] In de Griekse mythologie koning van Argos, en letterlijk de ‘lynx-ogige’.

[17] “anschleg”.

[18] “wittern”.

diegenen, die zich voor hun vijand steeds schuwen[19], en zogezegd dankzij hen in hun intenties[20] dapper[21] moeten zijn, daardoor stilzwijgend in de gewenning van een goed leven, dat hen daarna steeds blijft vergezellen. Dus wanneer men slechts denkt aan de koning Priamus van Troje, die - zoals Homerus schrijft[22] - geen grotere vreugde kende dan wanneer hij doorkreeg dat zijn vijanden zelf tweedrachtig onder elkaar waren, of hun iets anders mislukt was, die bevat gemakkelijk waarin hij ook in andere dingen verstandig is, vooral aangaande datgene

den königk Priamum von Troia / der als Homerus schreybeth / keyn grosser frewdt het / dann so er vornhame / das seine veyndt selbs tzwytrechtigk under eynander werenn / oder ynen sust mißgelungen het / der enthalt sich leychtlich / wo er sust klug ist / vor allem dem / domith er seyn veyndt erfrawen

waarmee hij zijn vijand een plezier kan doen, en het is goed dat men daar vaak aan denkt. Want zo ook slaan de zangers of de luittokkelaars, wanneer zij alleen zitten, er weinig acht op hoe zij zingen of tokkelen. Doch wanneer men hen toehoort, of er komen anderen die het ook kunnen, schikken zij eerst de bladzijden, stemmen hun instrumenten, en hebben zij al hun ijver nodig om niet veracht te worden. Dus iedereen die weet dat hij afgunstigen heeft die het op hem gemunt hebben, richte zijn gehele leven des te ijveriger in, en is des te voorzichtiger in zijn aangelegenheden, want het komt er helaas van, dat wij ons voor de vijanden meer schamen dan voor onze vrienden, en omwille van de vijand (opdat men ons niet hoont) veel eerder iets doen of laten, dan ter ere en het genoegen van onze vrienden. Toen de Romeinen de grote stad Carthago

---

19 “schawhen”, verderop ook in andere betekenis.

20 “an yren danck”. ‘Danck’ heeft diverse betekenissen, waaronder ‘gedachte’, ‘wil’, ‘bedoeling’. Vertaling onzeker.

21 “from”.

22 In de ‘Illias’.

weggevaagd hadden en daarbij ook Griekenland onderworpen hadden, meenden sommigen dat zij nu voor de gehele wereld veilig waren. Doch Scipio[23] zegt, dat het er nu pas gevaarlijk voor ons uitziet, en wij nu meer op onze tellen moeten passen dan voordien, aangezien wij geen vijand, noch iemand hebben voor wie wij bang of ontzet hoeven zijn. Iemand vroeg aan Diogenes, hoe hij zich op zijn vijanden wilde wreken, en in de allergrootste gefrustreerde toon gaf hij hem ten antwoord: “Hoe redelijker en eervoller gij u gedraagt, des te meer komt het aan uw vijand tegemoet, en dat is een heel hoffelijk en verstandig antwoord, waarvan men goed nota moet nemen.[24] Sommigen zuchten wanneer zij zien dat hun vijand een goed paard, of een mooie vruchtbare tuin of akker heeft. Hoeveel bedroefder meent gij, dat uw vijand uzelf ziet wanneer gij u betoont en opstelt als een redelijk en wijs man, vroom[25] en deugdzaam, verstandig met woorden, oprecht in handelen, matig met eten en drinken, en in alle dingen uw verstand gebruikt, dat ons alom het beste aanraadt en ingeeft. “Pindarus[26] zegt, dat degenen die worden overwonnen, een gevangen of gebonden tong hebben, hetgeen vooral hen treft[27] die door hun vijanden worden overtroffen qua deugd, ijver, vriendelijkheid en weldaad, want die dingen stoppen de mond van de vijand, binden hem de tong, zodat hij, al zou hij ook graag willen, niets slechts over ons kan vertellen. Wanneer gij echter uw vijand wilt verscheuren en een groot leed wilt aandoen, beledig of verwond hem dan niet met woorden, en noem hem niet een kwaadaardige leugenaar,

[23] Het is nu de vraag, of dit dezelfde persoon is die in de aanhef van dit betoog met ‘Cornelius’ wordt aangesproken: Publius Cornelius Scipio.
[24] In de kantlijn staat nog: “Merck dƺ mit vleys”, zelfde strekking.
[25] “from”. Het werk gebruikt deze term in diverse betekenissen.
[26] Pindaros, ca. 522 - ca. 443 v. Chr., Grieks dichter.
[27] “belãget”. Heeft diverse betekenissen, waaronder ‘aanklagen’, ‘ter verantwoording roepen’, ‘verantwoordelijk maken’. Vertaling onzeker.

overspelige, dronkenlap, of een karige hond, of iets dergelijks, et cetera, doch wees er slechts op gericht dat gij een man zijt, en u redelijk en waarachtig, nuchter, mild, matig en jegens iedereen vriendelijk gedraagt, en schouw[28] steeds vooraf in uw boezem en ondervraag uw eigen hart, of diezelfde laster waarmede u iemand wilt tuchtigen, niet ook één of meer keren uzelf aankleeft, opdat gij uw vijand niet wederom ontmoet, of iemand u toespreekt zoals in de Tragediën geschreven staat: ‘Deze wil andere lieden genezen, en zelf zit hij vol gebreken[29] en gezwellen’.[30] Want er is geen schandelijker of ergere zaak, dan dat de een de ander wil beschimpen in de aangelegenheden waarmede hijzelf bevlekt is. En net zoals de weerglans van de zon de zieke ogen meer schaadt, zo zijn dié scheldwoorden veel bijtender en bitterder welke eerst van iemand zijn uitgegaan en vervolgens met de waarheid wederom worden teruggeschoven. Want gelijk de wolken achter de wind Cecias[31] aantrekken, zo volgen op de ondeugd en een slecht leven: spot en schande. Zegt nu uw vijand tot u, dat gij een domkop[32] of een bedrieger zijt, bevlijtig u dan des te meer in het studeren en nuchter zijn. Noemt hij u traag en lui, wees dan des te onverdrotener en arbeidzamer. En in wat hij u ook verwijt waaraan gij uzelf schuldig vindt, verbeter het. Hoewel het beter zou zijn wanneer gij het van tevoren zelf had gedaan, zoals Plato, die zo dikwijls als hij bij een mens iets zag dat hem tegenstond, zich altijd inkeerde en zijn geweten ondervroeg of hij dat verschijnsel ook in zichzelf had. Wanneer dus iemand, wanneer hij lieden wil beschimpen, van tevoren bij zichzelf zou nadenken, en wanneer

[28] “schawe”. Hier dus in de betekenis van ‘schouwen’; eerder in de tekst ‘schuwen’. Etymologisch verwant.

[29] “eissen”.

[30] In de kantlijn staat de volgende tekst: “Clausula que hic desiderat [onleesbaar] decorũ germanicus paulo infra re [onleesbaar] significanti[s]”. De laatste letter lijkt op een ‘9’.

[31] Kaikias, Griekse god van de noordoostelijke wind. Strooide hagel.

[32] “kunstloßer”.

hij dergelijke kritiek ook zichzelf toeschrijft, die van tevoren zou uitdrijven en aldus zijn leven zou beteren, dan zou hij niet weinig profijt hebben van berispen, hetgeen toch op zichzelf een lichtvaardig en nutteloos iets is. Als nu sommigen lachen wanneer de een de ander kaal noemt, die zelf geen haar op zijn hoofd heeft, hoe moet men dan niet diegene bespotten die iemand anders een ondeugd[33] verwijt, en zelf met een andere, die veel zwaarder is, beladen is? Toen het Leo van Byzantium[34] overkwam dat iemand hem hoonde omdat hij slechte ogen had, terwijl diegene toch zelf een hoge rug had, antwoordde hij hem[35]: “Hetgeen gij mij voorhoudt, is menselijk, doch gij draagt op uw rug spotternij en scheldwoorden. Die heeft de duivel geschapen.”[36] Daarom moeten wij ons er van tevoren voor hoeden dat wij iemand op een bepaald punt willen terechtwijzen, opdat wij niet door gesnoof bezeten zijn. Toen Alcmeon[37] tot Adrasto[38] sprak, dat zijn vrouw haar vorige man had omgebracht, antwoordde hij: “Doch hebt gij uw eigen

---

[33] “laster”.

[34] Het is niet duidelijk welke van de vele Leo’s dat geweest is.

[35] Ter hoogte van deze passage staat in de kantlijn, deel met, deels zonder afbreekstreepjes: “Nemesin [onleesbaar] malo demone germanis trãstuli. Siqdem demoma sũt omnes dij dee [onleesbaar] gentiũ”. Deels staat hier, dat alle goden van de heren demonen zijn. Een passage die in de Bijbel, Psalmen 95:5 te vinden is.

[36] Er bestaat een nogal afwijkende vertaling, en wel in ‘The Complete Works of Plutarch’, Delphi Classics, 2013, version 1, hoofdstuk ‘How to profit by one’s enemies’, 5 1: “Leo van Byzantium bijvoorbeeld, beledigd door een gebochelde vanwege de zwakheid van zijn ogen, zei: ‘Gij berispt mij wegens hetgeen elk man kan overkomen, terwijl gij op uw rug het merkteken draagt van Gods wraak!’”

[37] Griekse godenzoon. Zijn moeder had zich laten omkopen om hem tot oorlog te bewegen tegen Thebe. Vermoedelijk omdat hij dit verraad later ontdekte, vermoordde Alcmeon zijn moeder bij zijn terugkeer.

[38] Koning van Argos.

moeder gewurgd.” De Romein Domitius[39] spreekt pesterig tot Crassus, of hij niet geweend had toen de lamprei[40] die hij zo lang had opgekweekt, gestorven was. Doch Crassus[41] antwoordde hem serieus en spitsvondig, of niet ook hij geweend had, toen hij zijn drie vrouwen het graf in had gedragen.[42] Vandaar dat eenieder goed onderzoeke - wanneer hij de ander wil bespotten of lieden wil schofferen - of er wederom ook niet aan hem iets te bekritiseren valt. Want het gezegde ‘nosce reipsum’[43], dat zoveel betekent als: ‘ken uzelve’ of, zoals wij dat zeggen: ‘draai u dan om’[44], is tot niemand méér gezegd dan tot dergelijke spotvogels (die iedereen het vuur na aan de schenen zou kunnen leggen), opdat zij zich hiervan onthouden en - ingeval zij zin hebben om de mensen te honen - zij hun eigen gebreken niet wederom met tegenzin moeten horen. Zo zien wij welk resultaat ons kan volgen wanneer wij iemand willen beschimpen. Doch niet minder brengt het ons hulp, wanneer wij zelf door een ander worden berispt, ongeacht of het

[39] Het betreft Gnaeus Domitius Ahenobarbus, Romeins senator, 98-48 v. Chr., tijdens een discussie in de Senaat.
[40] Kaakloze roofvis.
[41] Lucius Licinius Crassus, Romeins senator, ca. 115-53 v. Chr.
[42] Ook hier zijn meer versies over het gebeuren gangbaar. “Hebt gij niet”, zei Crassus wederom tot hem, “drie vrouwen begraven zonder ooit een traan te laten?” Plutarchus, ‘Over de Intelligentie van Dieren’, 976a[46]. En bij Aelianus (Verscheidene Geschiedenissen, VII, 4) en Macrobius (Saturnalia, III.15.3) vinden we: “Toen Domitius op een dag in de Senaat hem [Crassus; RM] terechtwees omdat hij tranen had gelaten over de dood van deze vis, pogend hem hiermede voor gek te zetten, antwoordde Crassus: ‘Aldus heb ik gedaan over de dood van mijn vis, als gij over de dood van noch uw eerste, noch tweede vrouw.’”
[43] ‘ken de realiteit’.
[44] “kher vor deyner thuer”. Duits spreekwoord: ‘Ein jeder kehr’ vor seiner Tür, es sind’t wohl Kot genug dafür.

een vriend of vijand is. Want zoals Antisthenes[45] zegt, heeft eenieder tot getrouwe waarschuwing en onderhoud van het door hem vormgegeven goede leven, vóór alle dingen hetzij een zeer goede vriend nodig, of een hevige vijand, waarvan de een uit liefde, de ander uit gramschap, de waarheid zegt welke hem goed of slecht aanstaat[46], en moet hij zich daarnaar weten te richten. En dat behoort ook beslist een goede vriend de ander uit liefde te doen. Aangezien echter in onze tijd de vleierij en het liefkozen zo de overhand hebben genomen, dat een vriend de ander niet meer wil straffen of hem de waarheid zeggen, moeten wij die van onze vijanden horen, net als Telephus[47], toen hij onder zijn vrienden geen arts aantrof, en zich door zijn vijand moest laten genezen. Want in deze gevallen moet men niet het gemoed van de vijand betrachten, doch de daad en het nut dat daaruit voor ons voortkomt. Want net zoals degene die Prometheus de keel wilde afsnijden, slechts zijn strottenhoofd trof en opende, zodat hij ervan gevrijwaard werd en verder ongedeerd bleef, zo ook dienen de scheldwoorden die ons bijwijlen uit grote afgunst en haat toebemeten worden, ons vaak tot groot geluk en verdrijven ze sommige van onze ondeugden die wij voordien niet hadden waargenomen, noch aan onszelf bemerkt hadden. Er zijn er echter genoeg, die daar niet aan denken wanneer zij iemand met woorden aantasten. Van stond af aan echter, willen zij hem wederom zeggen wat hij in zijn schild voert, opdat de verwondingen en laster (gelijk het stof aan hen die in het zand met elkander worstelen) niet af-, doch

---

[45] Grieks filosoof, leerling van Sokrates, ca. 445 - ca. 365 v. Chr. Hij zei ook: “Let op uw vijanden, want zij zijn de eersten die uw fouten ontdekken.”

[46] St.-Augustinus zei in dit verband: “Zoals vrienden ons met vleierijen op het verkeerde pad brengen, zo zetten vijanden ons vaak met scherpe woorden op het rechte pad.” Belijdenissen, VIII, 18.

[47] Griekse mythologische figuur, zoon van Herakles. Hij raakte gewond door een moordaanslag die zijn echtgenote in de huwelijksnacht in bed op hem uitvoerde.

meer toenemen, en de een door de ander des te meer bezoedeld en geschonden wordt. Zou het nou niet beter zijn, wanneer zij deden als iemand aan wie een gat of gebrek aan zijn kleding getoond wordt; dat zij dat ijlings verhielpen, en herstelden wat hun verweten werd; of zij zich nu schuldig erkenden of niet, en ongeacht of er iets waars aan is, en iemand zich van dergelijke toegespeelde scheldwoorden zelfs vrij en onschuldig weet. Niettemin moet hij overwegen hoe hij in deze verdenking en argwaan verzeild is geraakt, en of hij ooit met woorden of werken er reden toe heeft gegeven. Omdat Lacydes[48] zei, dat de koning der Argiuen[49] zich overmatig optutte en ook een trotse manier van voortbewegen had, verweet men deze dat hij trots en hovaardig was.[50] Pompeius hield men voor week en vrouwe-

Pompeiū hielte man vor weich vn̄ weybisch/darumb das er sich mith dem eynen finger auff dem hoepte iucket. Crassus must dergleichen auch hören/ einer klosteriūckfrawen halbe das er so vyl tzu yr gieng / vnd het doch keyn ander vrsach/ dan eines gutlins halben das er yr gern abgekoffet/vnnd yr darumb teglich in den oren gelegen het. Postumie der röme=

lijk, omdat hij met één vinger aan zijn heup krabde. Crassus kreeg iets soortgelijks te horen, wegens een kloostermaagd, omdat hij zo vaak naar haar toe ging. En toch zat er niets anders achter, dan dat hij haar graag een landgoedje wilde bezorgen en haar daarom dagelijks niet met rust liet[51]. De Romeinse Postumia had er slechts schade van, dat zij zo graag lachte en met de mannen flirte, en wel zozeer, dat zij niet alleen in het openbaar in een kwade reuk kwam te staan, doch ook bij de rechter en opperpriester werd aangeklaagd. En hoewel zij

---

[48] Het zal gaan om Lacydes van Cyrene, Grieks filosoof, ca. 240 v. Chr., zoon van Alexander.
[49] Lees: ‘Argos’.
[50] De Duitse zin loopt grammaticaal niet goed. Vertaling onzeker.
[51] “in den oren gelegen het”.

onschuldig werd bevonden, herinnerde men haar er toch aan, dat wanneer zij een eerbaar leven leidde, zij zich dan ook moest bevlijtigen in het eerbaar praten en handelen, en dergelijk lichtvaardig gedrag moest stoppen. Themistocles[52] kwam, hoewel hij niet slecht handelde, onder verdenking te staan jegens Pansania[53], als was hij zijn verrader, omdat hij vriendelijk tegen hem was en er tegelijkertijd brieven en boden van hem af en aan gingen. Wanneer gij derhalve iets te horen krijgt dat niet direct waar is, moet gij het niettemin niet verachten, doch bij uzelf afwegen of het van uzelf, of uw vriend afkomstig is, opdat gij het voortaan zelf kunt vermijden. Sommigen moeten door ongeluk en tot hun grote schade verstandig worden. Zo zegt Meropa in de fabel: “Nu het geluk mij alles heeft afgenomen wat mij lief was, ben ik pas verstandig geworden”. Is het niet beter dat wij een voor de hand zijnde schoolmeester hebben, zoals onze vijand die is, van wie wij gratis leren en horen wat wij voorheen niet van onszelf wisten of hadden waargenomen? Want de vijand let veel ijveriger op ons dan wijzelf. Zo bedriegt ons ook, dat wij onszelf te veel liefhebben, want die liefde is, zoals Plato zegt, blind. Doch de afgunstige heeft scherpe ogen en laat niets voorbijgaan dat hij niet beschuldigt. Hieronymus was door zijn vijand verweten, dat hij uit zijn mond rook. Daarop zeurde Hieronymus er bij zijn vrouw over, dat zij dat niet allang tegen hem gezegd had. Zij antwoordde: “Lieve man, ik meende niet anders, dan dat alle mannen zo ruiken.” De vijanden zeggen ons dus alom eerder dan onze vrienden welke gebreken ons aankleven, hetzij uitwendig of inwendig. Daaruit volgt schijnbaar wederom, dat wij niet een gering nut aan onze vijand kunnen ontlenen. En bij dat alles is het de grote deugd, dat iemand zijn tong in bedwang weet te houden en steeds met bescheidenheid, verstand en goed

[52] Grieks politicus, ca. 524-459 v. Chr. Om hem uit te schakelen, werd hij door de Spartanen, na zijn verbanning uit Athene, verwikkeld in een complot van generaal Pausanias.
[53] Lees: ‘Pausanias’.

nadenken weet te spreken. Dat bereiken wij op geen enkele andere manier, dan door grote ijver en langdurige oefening. Daarmede moeten wij de kwade invallen en bewegingen van onze inborst dempen, en van tevoren ook de bron die er de oorzaak van is dat wijzelf niet weten wat wij zeggen, en (zoals ook Homerus getuigt) de woorden ons onbedachtzaam meeslepen en eruit vliegen. Dat overkomt alleen hun, die zich voorheen noch beijverd, noch geoefend hebben in het stoppen van hun toorn en andere kwade begeerlijkheid, en derhalve - noch hun gemoed, noch hun mond machtig - ook zo vermetel en onbescheiden zijn in hun spreken, dat zij niet alleen door de wereld worden veracht, doch er dikwijls ook door God voor gestraft worden. Laten wij dus stilzwijgen, net zoals een ongezouten maaltijd waarvan men niet veel dorst krijgt, iedereen goed bekomt, en Socrates grote lof heeft bezorgd. Zo ook Hercules, die - zoals men over hem schrijft - voor onnuttig spreken en scheldwoorden net zo veel achting heeft als voor de vliegen. Deze deugd kunnen wij echter niet spoedig leren. Wanneer onze vijand zeer toornig raast en woedt, zwijg dan stokstil en laat de toorn, net als een schip aan een bruisende rots, voorbijgaan, hetgeen zaak is op zee en verkieslijk. Als wij dat van de vijanden leren en ons tot gewoonte maken, kunnen wij het van onze vrienden ook des te spoediger verdragen. En dan valt het ons helemaal niet zo zwaar of verdrietelijk als onze vrouw zeurt, vader en moeder ons straffen, of de broeder met ons kibbelt en gebeten op ons is. Dat was ook de reden waarom Socrates zijn Griekse vrouw Xantippe zo veel tegemoetkwam en zich liet uitschelden, opdat hij het geduld tot een gewoonte maakte en ook buitenshuis beoefende. Hoewel het een veel grotere deugd is dat iemand bij zijn vijand iets door de vingers ziet, en hem tegemoet kan komen en zich niet door hem laat vertoornen, dan dat wij jegens onze vrienden geduld betrachten en ons niet op hen wreken. Wij zijn het verschuldigd om dat te doen. Wie zich niet op zijn vijand wil wreken (ook al zou hij dat graag doen), en hem verschoont, moet hogelijk worden

geprezen. En nog veel loffelijker en meer te roemen is het, wanneer iemand zijn vijand in de nood of wanneer hij door hem wordt aangeroepen, troost, hulp of enigerlei ondersteuning biedt en dat over zijn hart kan verkrijgen, welke goedheid en weldaad alle andere deugden overtreft. Zoals toen na zijn dood alle beelden en zuilen van Pompeius[54] die hij zelf ter nagedachtenis had opgericht, werden neergehaald, en die zijn vijand, keizer Julius[55], wederom heeft laten oprichten. Cicero[56] zei tegen hem: "Keizer, doordat gij de zuilen van uw vijand wederom hebt opgericht, hebt gij uw vesting en uzelf een eeuwig gedenkteken gemaakt."[57] Want een vijand die iets redelijks heeft gedaan, moet ook niet door ons van zijn eer beroofd worden. En iedereen spreekt goed over ons, en houdt ons des te minder voor afgunstig, wanneer wij diegene loven (al is hij ook onze vijand) die zeer lofwaardig is. Daarna gelooft men ook des te meer ons, wanneer wij iemand bekritiseren, dan iemand die niet naar de mens, doch naar de deugd of ondeugd kijkt, en alleen die bekritiseert of looft. Daaraan ontspringt voor ons ook een ander nut, waarop niet minder gelet moet worden. En dat is, dat wie zijn vijand aldus iets pleegt te gunnen wat God hem gunde, en niet afgunstig is, het ook des te beter kan zien en dulden als het onze vrienden goed gaat, en de een rijker, en de ander geleerder is, of bij de mensen meer in aanzien staat dan hijzelf, hetgeen bij tijden ook onder onze vrienden heimelijk gemor en weerzin wekt. Hoe kon nu onze vijand ons iets beters mededelen, dat dat wij bij hem leren hoe wij eenieder van harte gunnen wat God hem aan geluk schenkt, zonder[58] daarover afgunstig of treurig te zijn omdat het hem goed gaat? Daardoor blijft veel ergernis onder vrienden vermeden, zoals argwaan, een ander verdenken,

---

[54] Gnaeus Pompeius Magnus, 106-48 v. Chr.
[55] Onduidelijk wie dat geweest moet zijn, gezien de levensperiode van Cicero.
[56] Romeins politicus, 106-43 v. Chr.
[57] Onduidelijk waar het citaat eindigt.
[58] Het woord dat hierna komt, is onleesbaar.

bespreken[59], en zijn eer en geluk verhinderen. Alles wat men daaraan niet aanzienlijk weet te voorkomen, vreet hoe langer hoe dieper in, net alsof men in een staat eerst iets moet nalaten wat niet goed is (als men van tevoren in het begin niet alle dingen met bijlen kan behouwen)[60], want dan komt dat vrijwel zeker in een gewoonte die daarna moeilijk valt uit te wissen. Zo blijven ook diegenen die bijvoorbeeld onder de vijanden kwade praktijken hebben uitgevoerd, zoals bedriegerij, ontrouw, list en gevaar, deze dingen gewoonlijk aankleven, zodat ook hun vrienden bij hen op hun tellen passen en zich voor hen moeten hoeden. Het is derhalve veel beter dat men zich ook jegens de vijanden onthoudt van dergelijke praktijken, opdat ze niet aan ons blijven kleven. Want om deze reden verbood Pythagoras de vogels te stelen, en toen hij op een keer een net vol vissen had gekocht, liet hij ze allemaal weer vrij wegzwemmen, en wilde hij niet toestaan dat men enig dier zou doden, opdat men niet in de gewoonte zou vervallen dat men ook des te gemakkelijker mensen zou ombrengen en zou moorden. Het is een groot voordeel als iemand jegens zijn vijanden oprecht en redelijk pleegt te handelen, want dan bouwen zijn vrienden ook des te spoediger op hem, en des te minder hoeven zij zich bezorgd om hem te maken. Scaurus[61] had een kwestie tegen Domicius en had hem derhalve voor het gerecht gedaagd. Voordat die nu voor het gerecht verscheen, kwam de knecht van Domicius en wilde Scaurus iets heimelijks over zijn heer vertellen, doch Scaurus wilde dat niet horen, doch bond hem aan armen en benen vast en zond hem naar zijn heer. Zo heeft ook Cato[62]

---

59 “versprechẽ”. Heeft vele betekenissen. Vertaling onzeker.

60 De beeldspraak is niet helder.

61 Marcus Aemilius Scaurus, ca. 163-89 v. Chr., hoofd van de Romeinse Senaat. Aangesteld als stadhouder door Domicius.

62 Omdat het proces tegen Murena in 63 v. Chr. plaatsvond, moet het Cato de Jongere betreffen: Marcus Porcius Cato Uticensis, 95-46 v. Chr., Romeins politicus.

tegen Murrenã[63] zo eervol gehandeld, dat ook de vijanden hem vertrouwden en geloofden. Wie aan zijn vijand geloof hecht, zal vermoedelijk niet tegen zijn vrienden iets gevaarlijks of bedrieglijks van plan zijn. Aangezien echter (zoals men zegt) iedere leeuwerik tegen een struisvogeltje of schepseltje, net zoals iedere haan tegen de strijd, is opgewassen, en ieder mens, hoe vroom hij ook is, een deel van de afgunst aankleeft en aangeboren is, was er nimmer iets beters[64] (zoals Pindarus zegt), dan dat men deze ondeugd, als men die niet geheel kan uitroeien, toch over de vijand uitgiete, en - net als een heimelijk vertrek - ver weg houde van zijn vrienden, hetgeen Onomademus[65], een voortreffelijk wijs man zeer goed ter harte heeft genomen tijdens het regeren. Want toen op het eiland Chio een tweedracht onder de burgers woedde en hij bij het deel hoorde dat de overhand had, wilde hij niet dat men de andere partij geheel en al zou verdelgen, opdat zij[66] niet, wanneer zij geen vijand meer hadden, zelf onder elkaar zouden gaan twisten en afgunstig worden. Want als wij deze ondeugden tegen de vijand verbruiken[67], zijn ze des te minder schadelijk voor onze vrienden. Het moet ook niet zo wezen, dat de ene pottenbakker de andere haat, zoals Hesiodos[68] zegt, noch dat de ene buurman de andere vervolgt, of dat een goede vriend de andere niet gunt dat het hem gelukkig toegaat. Doch als wij deze handelwijze niet ooit anders reinigen of ervan kunnen loskomen, moeten wij onze kwaadheid liever over de vijanden uitstorten. Want net zoals de ervaren tuinlieden bij de rozen en viooltjes uien en

---

63 Lees: Lucius Licinius Murena, Romeins consul.
64 Het Duits gebruikt hier ook een dubbele ontkenning.
65 Staatsman.
66 Lees: de winnende partij.
67 “vorȝerent”. Mogelijk is bedoeld, ‘verteren’, dus dat de ondeugd moet worden opgebruikt voordat die kan worden ingezet. Vertaling onzeker.
68 Griekse dichter, ca. 8e eeuw v. Chr. Het zal een citaat betreffen uit de ‘Erga’ (‘Werken’).

knoflook plegen te zaaien, opdat wat de rozen te sterk aan geur hebben, daar intrekt en loutert, en wij dus deze troep van de afgunst in de vijand afschuimen, blijven wij jegens de vrienden des te louterder en zuiverder. Toch kunnen wij dan wel zonder ondeugd met onze vrienden strijden om kunst, eer en goed te verkrijgen, doch in zoverre dat het ons niet verdriet en niet afgunstig maakt wanneer zij ons overtreffen. Laten wij integendeel met ijver bij hen nagaan met welke deugd en verdienste zij daartoe komen, en die ook onszelf eigen maken, in alle dingen wakend, nuchter en voorzichtig zijnde. Toen Themistocles, nadat Meltiades een zeer grote zege op het veld van Marathon had veroverd, niet kon slapen, peinsde hij er voortdurend over hoe ook hij zo'n eer en prijs kon bereiken. Wie evenwel een zo terneergeslagen en verdorven gemoed heeft, dat hij dadelijk afgunstig en treurig wordt wanneer een ander hem overtreft qua verstand, qua macht, eer of rijkdom en die ander veel geschikter is met raad geven en spreken dan hijzelf, en hij zich niet meer daarvan opricht en bevlijtigt om een dergelijke reputatie ook te verkrijgen, die is een ware afgunstige en heeft niet zo veel genade, dat hij kon merken waarmede zijn vijand zo gestegen is. Wie zich echter door de afgunst niet zo geheel laat verblinden, doch met gelijke ogen en zonder haat, toeziet op zijn vijands handelwijze en zeden, woorden en werken, die kan gemakkelijk incasseren dat diens geluk en welvaart niet voorbestemd zijn, doch uit grote ijver, deugd en redelijkheid voortvloeien. Hij moet met zulk een ijver, zorg en moeite ook voorliggen, wanneer hij iets anders vóór iemand anders wil zijn. Wanneer wij echter zien, dat sommigen aan het hof niet door deugd, doch door huichelarij, vleien, of gave en geschenk stijgen en machtig worden, dan moet ons dat nog veel minder verdrieten. Wij zouden ons meer moeten verheugen over onze onschuld en vroomheid; want al het goud der wereld is, zoals Plato zegt, met vroomheid en onschuld niet te vergelijken. Wij moeten ook steeds denken aan het woord

van Solon[69], toen hij zei, dat men deugd en eerbaarheid niet moet belemmeren, noch om rijkdom, noch om de gunst van het volk, noch omwille van enige tijdelijke macht of eer. Want niets is fraai of valt te loven, wat met schande of oneerbare kwesties verworven is. Hoewel iedereen een hoge dunk van zichzelf heeft - terwijl hij zichzelf niettemin te veel bemint -, is die liefde blind en veroorzaakt ze, dat wij alom meer zien wat onze vijand verkeerd aanstaat, dan onszelf. Wij moeten ons echter niet verheugen wanneer het onze vijand slecht gaat, of wanneer hij ergens verkeerd in heeft gehandeld. Ook wederom niets afdoen aan zijn geluk of redelijke daden. Wij moeten ons daarentegen op beide wegen bevlijtigen dat wij ons verkeerde handelen matigen, en hem in deugd en eer zo navolgen, dat wij niet minder of geringer dan hem worden bevonden.

Candidorũ erit ignoscere si maiestatẽ orationis duorũ Illustrium virorũ Plutarchi et Erasini assequi ubiq[70] non potuimus difficile.n. est Herculi clauam eripere.

---

[69] Grieks politicus, ca. 638 - ca. 558 v. Chr.

[70] Niet leesbaar. Niet duidelijk waar de passage op duidt. In elk geval lijkt het te gaan over het vergeven van de grote verhandelingen van de beide roemrijke mannen Plutarchus en Erasinus, en dat Hercules redding brengt.